

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВИМ ПІДПРИЄМСТВОМ

THEORETICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF THE MANAGEMENT MECHANISM OF INDUSTRIAL ENTERPRISE

Дослідження спрямоване на обґрунтування економічної сутності господарського (організаційно-економічного) механізму, здатного до самозбереження, саморозвитку; висвітлення його складових з позиції системного підходу; розгляд його структури на підставі системно-цільового, функціонального та процесного підходів. Доведено, що організаційно-економічні відносини становлять зміст господарського механізму. Обґрунтовано об'єктивну необхідність розробки інструментарію, що дає змогу адекватно оцінювати і регулювати господарську діяльність у межах дії економічних законів і організаційно-економічних відносин, при цьому організаційно-економічний механізм має забезпечувати: ефективну взаємодію складових організаційної структури підприємства та їх орієнтацію на досягнення кінцевої мети, раціональне використання трудових ресурсів, удосконалення методики та техніки підготовки і прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм, системно-цільовий підхід, функціональний підхід, процесний підхід, розвиток підприємства.

Исследование направлено на обоснование экономической сущности хозяйственного (организационно-экономического) механизма, способного к самосохранению, саморазвитию; раскрытие его составляющих с позиции системного подхода; рассмотрение его структуры на основании системно-целевого, функционального и процессного подходов. Доказано, что организационно-экономические отношения составляют содержание хозяйственного механизма. Обоснована объективная необходимость разработки инструментария, который позволяет адекватно оценивать и регу-

лировать хозяйственную деятельность в пределах действия экономических законов и организационно-экономических отношений, при этом организационно-экономический механизм должен обеспечивать: эффективное взаимодействие составляющих организационной структуры предприятия и их ориентацию на достижение конечной цели, рациональное использование трудовых ресурсов, совершенствование методики и техники подготовки и принятия управленческих решений

Ключевые слова: организационно-экономический механизм, системно-целевой подход, функциональный подход, процессный подход, развитие предприятия.

The study is aimed at substantiating the economic essence of the economic (organizational and economic) mechanism capable of self-preservation, self-development; coverage of its components from the standpoint of a systems approach; consideration of its structure on the basis of system-target, functional and process approaches. It is proved that organizational and economic relations are the content of the economic mechanism. The objective necessity of developing tools that allows to adequately assess and regulate economic activity within the scope of economic laws and organizational and economic relations, while the organizational and economic mechanism should provide: effective interaction of the organizational structure of the enterprise and their focus on achieving the ultimate goal, rational use of labor resources, improvement of methods and techniques of preparation and management decisions.

Key words: organizational and economic mechanism, system-target approach, functional approach, process approach, enterprise development.

УДК 338.1:658.5

Афонов Р.П.

здобувач

Класичний приватний університет

Постановка проблеми. Оцінюючи досвід трансформаційних процесів, що вже впродовж тридцяти років відбуваються в економіці незалежної України, можна констатувати, що економічний розвиток держави та розбудова ефективного організаційно-економічного механізму управління підприємствами відбуваються безсистемно, непослідовно, не враховується досвід господарювання у попередніх часових періодах, що є причиною кризових явищ практично у всіх сферах господарювання, а також результатом розбалансованості організаційно-економічних механізмів промислових підприємств різних галузей економіки.

Особливе занепокоєння викликають системні ознаки економіко-екологічної нестабільності на промислових підприємствах металургійної галузі, яка є бюджетоутворюючою галуззю економіки України в цілому та промислових регіонів Сходу України, зокрема, тому дослідження про-

цесів удосконалення організаційно-економічного механізму металургійних підприємств та опанування суб'єктами господарювання ефективного інструментарію управління є актуальним і до сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

З точки зору вітчизняних вчених-економістів, які досліджували проблеми формування та розвитку організаційно-економічного механізму промислових підприємств стратегічних галузей економіки, М.Г. Чумаченко, М.Г. Белопольського, І.П. Булеєва, О.І. Амоши, А.І. Кабанова, Д.К. Воронкова, О.С. Поважного, Г.О. Холодного, І.А. Фесенко, Ю.З. Драчук, Н.Г. Метеленко, А.Г. Семенова, А.В. Куценко та ін., промислові підприємства перебувають в постійному пошуку найбільш раціональних, ефективних інструментів, форм, методів побудови організаційно-економічного механізму, який є рушійною силою та фундаментальною передумо-

вою сталою розвинутою промислового підприємства як складної соціально – економічної системи.

Постановка завдання. Мета дослідження – дослідити економічну сутність механізму господарювання промислових підприємств та обґрунтувати модель господарського механізму регулювання діяльності та розвитку промислового підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головним завданням організаційно-економічного механізму будь-якого промислового підприємства є перетворення його на такого суб'єкта ринкових відносин, який здатен до самозбереження, саморозвитку, тобто передбачається адаптація механізму до економічної нестабільності, адекватне реагування на ринкові сигнали, своєчасне усунення внутрішніх та зовнішніх загроз у напрямку стійкого розвитку підприємства в цілому. Врахування складності поняття «організаційно-економічний механізм» спонукає нас розглядати його з позиції таких наукових підходів: системно-цілового, функціонального, процесного.

Дослідження економічної сутності механізму господарювання (господарського механізму як системи форм і методів господарювання) дають змогу констатувати, що організаційно-економічні відносини становлять основний зміст господарського механізму. На думку Метеленко Н.Г. [1, с. 18] головними завданнями економічної науки є обґрунтування методів удосконалення форм організації виробництва (продуктивних сил); доведення необхідної систематизації й групування економічних та господарських зв'язків в умовах суспільно-економічної формації певного рівня розвитку ринкових відносин; розробка інструментарію, що дає змогу адекватно оцінювати й регулювати господарську діяльність у межах дії економічних законів та організаційно-економічних відносин; створення методичного інструментарію управління економічними та неекономічними, організаційно-адміністративними, соціально-психологічними складовими господарського механізму як системи.

У монографії А.В. Куценко [2, с. 49] наголошується на тому, що організаційно-економічний механізм має забезпечити ефективну взаємодію складових підприємства та їх орієнтацію на досягнення кінцевої мети; раціональне використання всіх трудових ресурсів, що беруть участь у процесі діяльності, та підвищення їх продуктивності; реалізацію системи заходів, що сприяють розширенню ініціативи, самостійності та відповідальності працівників підприємства за кінцеві результати його діяльності; удосконалення методики та техніки підготовки і прийняття управлінських рішень; розробку та впровадження системи показників ефективності функціонування об'єкта; створення таких економічних умов, які дали б можливість виконувати програму розроблених заходів не шляхом

адміністративного тиску, а головним чином за рахунок економічної зацікавленості всіх учасників процесу діяльності.

Академік А. Чухно стверджує, що господарський механізм є функціональною стороною виробничих відносин [3]. Професор І.П. Булеєв доводить, що організаційно-економічний (господарський) механізм слід розглядати як механізм управління, що містить у собі планування, державне регулювання, інші складові, але його слід розглядати без конкретизації основних сучасних важелів функціонування [4]. Абалкін Л.І. визначає господарський механізм як спосіб організації суспільного виробництва, систему важелів і стимулів, методів економічної діяльності [5]. Професор Л.Г. Мельник [6, с. 366], розглядаючи механізми та методи управління підприємством, акцентує увагу на тому, що механізм управління слід розглядати як складову (найбільш активну частину) системи управління, яка забезпечує вплив на чинники, від стану яких залежить результат діяльності об'єкту управління (підприємства).

Таким чином, механізм господарювання (організаційно-економічний механізм) підприємства, на нашу думку, необхідно розглядати як одну з підсистем системи управління, яка складається з елементів, компонентів, зв'язків, цілей, тобто для обґрунтування поняття «організаційно-економічний механізм (господарський механізм) промислового підприємства» вважаємо за доцільним застосувати теорію системного аналізу, а також фундаментальні основи економічної теорії.

З точки зору вітчизняних науковців – класиків економічної теорії, а саме В.Д. Базиловича, В.М. Тарасевича, А.А. Чухно, К.Т. Кривенка, Л.В. Білецької та ін., економічна система – це сукупність усіх видів економічної діяльності і відносин людей у процесі їх взаємодії, спрямованої на виробництво, обмін, розподіл і споживання товарів та послуг, на регулювання економічної діяльності [7, с. 35]. Економічна система складається з трьох основних ланок: продуктивних сил, економічних відносин і механізму господарювання [8, с. 66]. Застосовуючи до обґрунтування економічної сутності організаційно-економічного механізму промислового підприємства теорію системного аналізу, представимо його як систему, що взаємодіє із середовищем. Автор [9, с. 30] надає дуже важливе уточнення, а саме: «... конкретизація визначення системи у процесі дослідження спонукає до уточнення її взаємодії з середовищем та визначення середовища. В цьому випадку важливо прогнозувати не тільки стан системи, але і розробляти та враховувати прогноз стану середовища...». Сьогодні оточуюче середовище економічних систем (промислових підприємств) є нестійким та таким, що суттєво впливає на економічну рівновагу їх господарського механізму. Як стверджує д.е.н., проф.

В.А. Предборський «...визначальним, структурно-функціональним елементом економічної системи, який впливає на соціальну якість кризової економіки, на існування її форми – тіньової економіки, є система управління» [10, с. 31]. В.А. Харченко [11] стверджує, що у процесі управління сучасним підприємством слід одночасно застосовувати різні підходи до управління в залежності від поставленої мети, важливості, складності, неоднозначності, суперечливості завдань управління, внутрішніх і зовнішніх обставин, періоду розробки управлінських завдань тощо.

Тобто від зовнішнього оточуючого середовища підприємства, як економічної системи, залежить його стійкість, рівновага, адаптація, організованість, складність, гомеостаз, різноманітність, неоднорідність, динамізм. Досліджуючи господарський механізм, організаційно-економічний механізм промислового підприємства на засадах системного підходу, його елементи розглядаються як підсистеми, що складаються з елементів, компонентів, зв'язків, які перебувають у взаємозв'язку та розвиваються у відповідності до спільних для економічної системи законів. Взагалі, ґрунтуючись на фундаментальних основах політичної економії, під економічною системою прийнято розуміти сукупність механізмів та інститутів розвитку й функціонування національного виробництва. Економічна система, точніше кажучи, той чи інший її історичний або функціональний тип, визначає характер і природу соціально-політичної системи суспільства в цілому [12].

З одного боку, господарський механізм регулювання діяльності промислового підприємства є підсистемою відкритої соціально-економічної системи – промислове підприємство. М.Г. Грецьак наголошує на тому, що, господарський механізм – це механізм, що забезпечує взаємодію підсистеми, яка управляє, та підсистеми, якою управляють; складна суспільна система, для якої характерний досить високий ступінь невизначеності притаманних їй зв'язків і відносин; відкрита, здебільшого ймовірна, непостійна система з гнучкими і переважно нестійкими внутрішніми і зовнішніми зв'язками [13, с. 25]. Академік А. Чухно визначає господарський механізм таким чином – це органічна складова економічної системи; функціональна сторона виробничих відносин; спосіб організації та управління виробництвом з притаманними йому формами, методами і засобами, які реалізують соціально-економічні, організаційно-економічні та науково-технологічні принципи й відносини в інтересах задоволення потреб як кожного господарюючого суб'єкта, так і суспільства в цілому [3]. Ми вважаємо, що найбільш вразливою до зовнішніх впливів (викликів) є складова господарського механізму регулювання діяльності промислового підприємства – виробничі відносини,

тобто відносини з приводу привласнення робочої сили, засобів виробництва, досягнень науки і техніки, інформаційні відносини, відносини результатів впровадження форм і методів організації виробництва, тому дослідження трансформації цієї складової потребує особливої уваги.

З іншого боку, господарський механізм регулювання діяльності промислового підприємства як система має таку власну структуру елементів (компонентів): форми і методи управління; правові норми реалізації діючих економічних законів; механізм вирішення суперечностей суспільного способу виробництва; механізм узгодження всебічного розвитку людини з інтересами колективу підприємства та суспільства в цілому. Тобто господарський механізм регулювання діяльності промислового підприємства є вельми складним та багатоплановим економічним явищем та підсистемою способу виробництва, за допомогою якої відбувається організація процесу господарювання з метою реалізації економічних інтересів властивих даному суспільству (виробництво – обмін – розподіл – споживання матеріальних благ). Господарський механізм регулювання діяльності промислового підприємства включає форми його зовнішніх взаємозв'язків, господарські форми, що відображають відношення власності і матеріальних інтересів на рівні структурних внутрішньогосподарських ланок, тому він є унікальним для кожного підприємства. Виробничо-господарська діяльність кожного промислового підприємства організована індивідуально та має, поряд із загальними, власні галузеві особливості (техніко-технологічні, організаційно-управлінські, соціально-правові), які суттєво впливають на його економічну діяльність та формують властиві конкретному промислового підприємству відношення господарювання. Таким чином, в структурі виробничих відносин господарського механізму регулювання діяльності промислового підприємства виділяються відносини власності та відношення господарювання, які суттєво трансформуються під впливом чинників внутрішнього і зовнішнього середовища.

Щодо змісту господарського механізму зрозуміло, думки більшості авторів сходяться в тому, що господарський механізм обов'язково включає організаційно-правові, економічні і соціальні аспекти, проте, не можна розглядати господарський механізм як простий набір форм і методів господарювання, це цілісна система, яка включає складну низку зв'язків (направлені, та ненаправлені, сильні та слабкі, внутрішні та зовнішні, прямі та зворотні) між компонентами та підсистемами. Важливу роль в моделюванні систем відіграє поняття «зворотний зв'язок». Зворотний зв'язок може бути позитивним (зберігає тенденції змін вихідних параметрів, що відбуваються в системі) та негативним (таким,

що протидіє тенденціям зміни вихідного параметру). У практичному застосуванні цього поняття, у більшості випадків, обмежуються тільки фіксацією неузгодженості між необхідним і фактичним значенням регульованого параметра, а необхідно враховувати і реалізовувати всі елементи мети зворотного зв'язку для того, щоби її «замкнути». Зворотний зв'язок є основою саморегулювання, розвитку систем, адаптації їх до мінливих умов функціонування [9, с. 33]. Завдяки наявності механізму зворотного зв'язку відбуваються процеси трансформації всіх елементів (компонентів) господарського механізму регулювання діяльності промислового підприємства у напрямку його розвитку.

Дослідження змісту господарського механізму регулювання діяльності підприємства та його складових дозволило розробити структурну модель регулювання діяльності та розвитку промислового підприємства (рис. 1). До системних складових господарського (організаційно-економічного) механізму регулювання діяльності та розвитку промислового підприємства слід віднести такі:

- організаційна складова – формування та регулювання відносин підприємства з внутрішнім та зовнішнім середовищем;

- економічна складова – комплекс економічних законів, принципів, способів, методів, важелів, нормативів, показників, за допомогою яких реалізуються об'єктивні економічні закони;

- соціально-психологічна складова – сукупність способів, методів і показників, за допомогою яких відбувається удосконалення соціально-політичних, соціально-технологічних, соціально-побутових, соціально-особових і інших відносин між людьми в процесі здійснення господарської діяльності підприємства;

- техніко-технологічна складова – сукупність техніко-технологічних засобів адаптивного управління промисловим підприємством, що забезпечують збір, обробку, збереження і передачу інформації для прийняття оптимальних управлінських рішень і здійснення контролю за їх виконанням;

- інформаційна складова – формування та оновлення інформаційної бази даних підприємства на основі системного підходу;

- екологічна складова – сукупність економічних, організаційних, техніко-технологічних заходів, що мають сприяти мінімізації шкідливого впливу діяльності підприємства на навколишнє середовище та соціум.

Доцільно також виділити такі характерні особливості організаційно-економічного механізму регулювання діяльності та розвитку промислового підприємства:

- на будь-якому рівні ієрархії він має бути зорієнтований на досягнення взаємопов'язаних і періодично змінюваних цілей виробничої системи (кінцевого результату виробничої діяльності);

- забезпечувати наукове обґрунтування умов застосування довготривалих нормативів, порядку їхнього визначення, рівня стабільності і гнучкості цін, податків, пільг і т.д., що мінімізує суперечності інтересів різних ланок виробництва, груп і окремих працівників;

- гарантувати опрацювання способів дії на процес залучення у виробництво різного роду ресурсів; пристосування до форм і методів управління виробництвом шляхом поєднання юридичної та економічної самостійності.

Розглядаючи процес управління промисловими підприємствами в умовах нестабільності та маючи на меті розробку механізму регулювання діяльності та розвитку промислового підприємства доцільно усвідомити, що управління підприємством – це «системний комплекс розробки економічно ефективних управлінських рішень, який ґрунтується на закономірностях і правилах взаємоузгоджень ключових параметрів економіки підприємства» [14, с. 18 – 19].

Висновки з проведеного дослідження.

В сучасних умовах нестабільності системне управління підприємством, на нашу переконливу думку, повинно ґрунтуватись на сумісному використанні системно-цільового, функціонального, процесного та ситуаційного підходів. Металургійні підприємства характеризуються низкою особливостей, які необхідно враховувати при дослідженні організаційно-економічного механізму та управлінні підприємством, а саме:

- різноманіття та складність елементів структури, що обумовлено складністю технологічних процесів, масштабами виробництва та кількістю працюючих на підприємствах галузі;

- різноманіття та багатоланцюговість зв'язків між елементами підприємства як виробничої системи – організаційні, технологічні, енергетичні, інформаційні, просторові, часові та інші, що потребують горизонтальній і вертикальній координації, синхронізації та регулювання;

- динамічність (циклічність виробничого процесу та його повторюваність і періодичність зміни структури);

- ймовірнісний характер процесів, що враховується при розробці управлінських дій та у окремих випадках компенсується створенням необхідних резервів.

Зрозуміло, що для ефективного функціонування такої системи як металургійне підприємство необхідно намагатись досягти максимальної узгодженості цілей та функцій кожної з підсистем, кожного з елементів системи. Ґрунтуючись на сучасній парадигмі управління підприємствами вважаємо, що сьогодні актуальним є вирішення важливого наукового завдання розробки адаптивного організаційно-економічного механізму регулювання діяльності та розвитку металургійних підприємств.

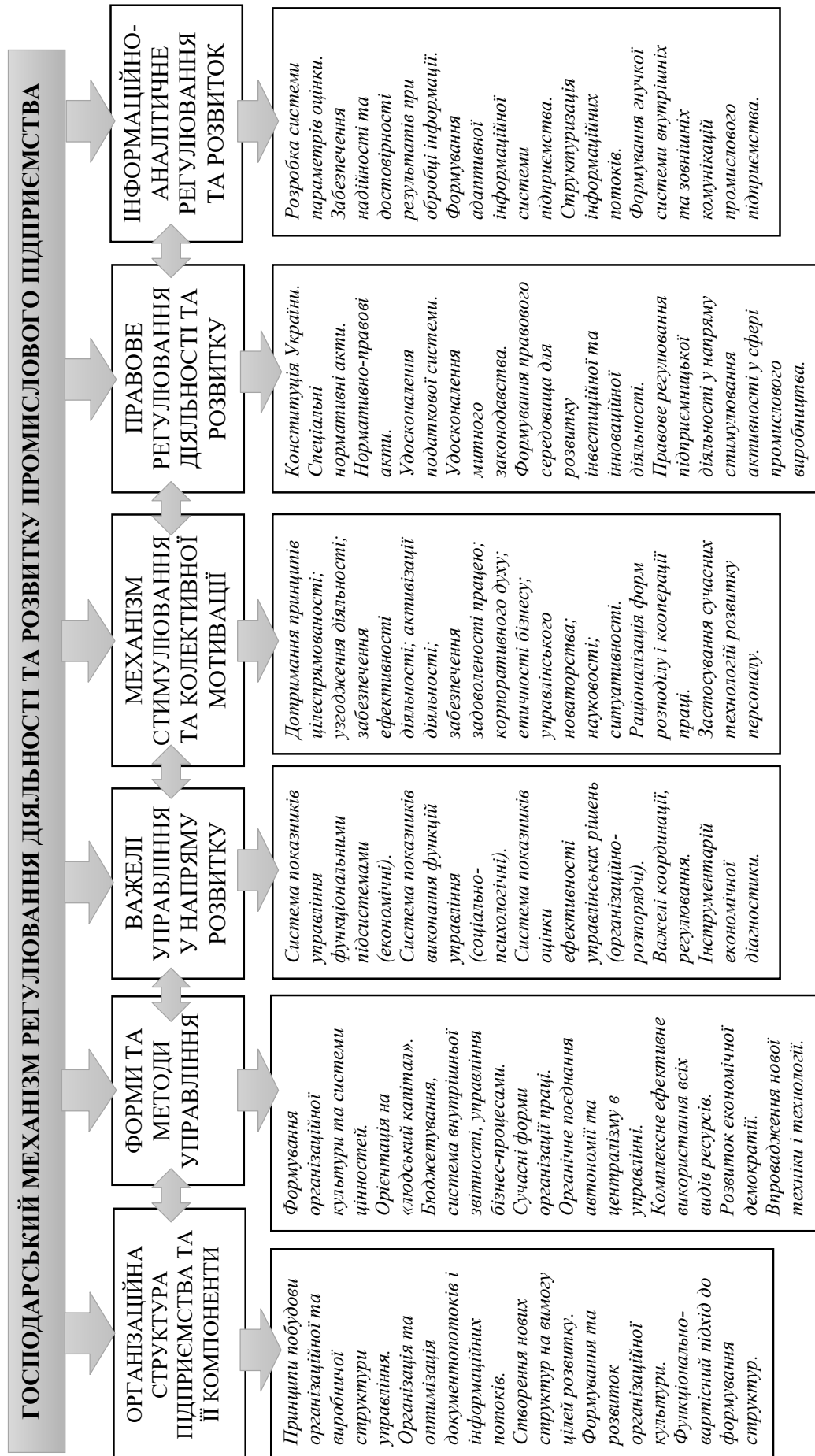

Рис. 1. Структурна модель господарського механізму регулювання діяльності та розвитку промислового підприємства

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Метеленко Н.Г. Внутрішній господарський механізм ефективного функціонування промислових підприємств: теорія, практика, перспективи: монографія. Запоріжжя: КПУ, 2010. 480 с.
2. Куценко А.В. Організаційно-економічний механізм управління ефективністю діяльності підприємств споживчої кооперації України: Монографія. Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. 205 с.
3. Чухно А. Господарський механізм та шляхи його вдосконалення на сучасному етапі. *Економіка України*. 2007. № 3. С. 60-67.
4. Булеев І.П. Формирование организационно-экономического механизма управления предприятием по обработке цветных металлов. Донецк: ИЭП АН Украины, 1993. 225 с.
5. Абалкин Л.И. Хозяйственный механизм развития социального общества. М.: Мысль, 1986. 263 с.
6. Экономика предприятия. Под общ. ред. д.э.н., проф. Л.Г. Мельника. Сумы : ИТД «Университетская книга», 2002. 632 с.
7. Білецька Л.В., Білецький О.В., Савич В.І. Економічна теорія (Політекономія. Макроекономіка. Мікроекономіка). URL: <http://posek.km.ua/biblioteka/E/Економічна%20теорія%20Білецька%20Л.В.pdf> (дата звернення: 07.03.2018).
8. Економічна теорія: Політекономія. За ред. В.Д. Базилевича. 6-те вид., перероб. і доп. К. : Знання-Прес, 2007. 719 с.
9. Системный анализ в экономике и организации производства. С.А. Валуев, В.Н. Волкова, А.П. Градов и др.; Под общ. ред. С.А. Валуева, В.Н. Волковой. Л. : Политехника, 1991. 398 с.
10. Економічна теорія / Під редакцією Предборського В.А. К.: Кондор, 2003. 492 с.
11. Харченко В.А. Системний підхід до стратегічного управління підприємством. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/123280/25-Kharchenko.pdf?sequence=1> (дата звернення 15.03.2018).
12. Башнянин Г.І., Лазур П.Ю., Медведєв В.С. Політична економія. URL: https://fk-11-3z.at.ua/_id/0/16_.pdf (дата звернення 15.03.2018).
13. Грещак М.Г. Внутрішній економічний механізм підприємства : Навчальний посібник / М.Г. Грещак, М.О. Гребешкова, О.С. Коцюба; за ред. М.Г. Грещака. К.: КНЕУ, 2001. 228 с.
14. Економічне управління підприємством : навч. посіб. / [Н.М. Євдокимова, Л.П. Батенко, В.А. Верба та ін.] ; за заг. ред. Н.М. Євдокимової. К.: КНЕУ, 2011. 327 с.